

ธรรมาภิวัตน์ในยุคดิจิทัล การประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุก
DHARMA TRANSFORMATION IN THE DIGITAL AGE: APPLYING ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR
PROACTIVE DISSEMINATION OF BUDDHISM.

พระมหาวิโรจน์ อคฺคปญฺโญ (สวนสมุท)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Phramaha Wiroj Akkapanayo (Suansamut)
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding Author: E-mail: wirojsuan@gmail.com

(Received : March 8, 2026; Edit : June 5, 2026; accepted : June 24, 2026)

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาบทบาท ศักยภาพ และแนวทางการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกในยุคดิจิทัล วิธีดำเนินการศึกษาใช้การวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารทางวิชาการ ปรากฏการณ์สังคม และหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า ท่ามกลางข้อจำกัดของการเผยแผ่แบบดั้งเดิมในการเข้าถึงคนรุ่นใหม่บนโลกออนไลน์ การประยุกต์ใช้ AI ถือเป็นกุศโลบายสำคัญที่สอดคล้องกับหลักปุคคลัญญุตญาณและกาลัญญุตญาณ โดย AI สามารถเป็นเครื่องมือสนับสนุนที่ทรงพลัง เช่น การสร้างพระธรรมเทศนาเพื่อเป็นกัลยาณมิตรดิจิทัล 24 ชั่วโมง ระบบแนะนำเนื้อหาธรรมะตามจริตบุคคล และการใช้เทคโนโลยีภาษาเพื่อทำลายกำแพงการเข้าถึงคลังความรู้ทางศาสนา อย่างไรก็ตาม AI เป็นเพียงพาหนะ ขยายขอบเขตการเข้าถึง ไม่อาจทดแทนมิติความเมตตากรุณาและบทบาทกัลยาณมิตรที่แท้จริงของคณะสงฆ์ได้ การใช้ AI จึงต้องคำนึงถึงจริยธรรมอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะปัญหาข้อมูลผิดพลาด (AI Hallucination) และภาวะฟองสบู่ทางธรรม (Filter Bubble) บทความนี้สรุปว่า แก่นแท้ของการเผยแผ่ยังคงต้องมุ่งส่งเสริมจากปริยัติสู่ปฏิบัติเพื่อผลแห่งปฏิเวธ โดยมีคณะสงฆ์ทำหน้าที่กำกับดูแลความถูกต้องของเนื้อหา (Human-in-the-Loop) เพื่อให้การธรรมาภิวัตน์ในยุคดิจิทัลยั่งยืนและคงความบริสุทธิ์ของพระสัทธรรม

คำสำคัญ: ธรรมาภิวัตน์; ปัญญาประดิษฐ์; การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุก

This academic article aims to explore the roles, potential, and applications of Artificial Intelligence (AI) for proactive Buddhist propagation in the digital era. Utilizing qualitative document analysis and synthesis of scholarly literature, social phenomena, and related Dhamma principles, the study reveals that amidst the limitations of traditional propagation in reaching online-centric younger generations, AI serves as a strategic expedient aligned with *Puccalannuta* (knowing the individual) and *Kalannuta* (knowing the time). AI functions as a powerful supportive tool through Dhamma chatbots acting as 24/7 digital companions, personalized recommendation systems tailoring content to individual tendencies, and language technologies bridging access to religious repositories. Nevertheless, AI is merely a vehicle for accessibility and cannot replicate the human empathy, compassion, and genuine spiritual friendship offered by the Sangha. Therefore, AI implementation demands strict ethical vigilance against AI hallucination and spiritual filter bubbles. Ultimately, Buddhist propagation must still drive individuals from study (*Pariyatti*) to practice (*Patipatti*) and realization (*Pativedha*), with the Sangha maintaining a vital "Human-in-the-Loop" role to validate content, ensuring sustainable digital Dhamma democratization while preserving the purity of the Dhamma.

Keywords: Dhammaphiwat (Dhamma Transformation); Artificial Intelligence; Proactive Buddhism Propagation

การเปลี่ยนผ่านสู่ยุคดิจิทัล (Digital Transformation) ได้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางสังคมและวิถีชีวิตของผู้คนในทุกมิติ อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งอินเทอร์เน็ตและสมาร์ทโฟน ได้กลายเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ทำให้เส้นแบ่งระหว่างโลกแห่งความเป็นจริงและโลกเสมือนเลือนรางลง พฤติกรรมการเรียนรู้ การทำงาน การสื่อสาร และการแสวงหาความรู้ของผู้คนได้ย้ายฐานที่มั่นจากโลกทางกายภาพไปสู่แพลตฟอร์มออนไลน์เป็นสำคัญ (พิรงรอง รามสูต, 2564) ในบริบทของสังคมไทย โดยเฉพาะในเขตเมืองและอุตสาหกรรม เช่น จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความหนาแน่นของโรงงานอุตสาหกรรมและประชากรวัยแรงงานจำนวนมาก วิถีชีวิตที่เร่งรีบและการแข่งขันสูงส่งผลให้ผู้คนมีข้อจำกัดด้านเวลาและพลังงานในการประกอบศาสนกิจตามรูปแบบประเพณี การเดินทางไปวัดเพื่อฟังพระธรรมเทศนาหรือการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาจึงกลายเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยความตั้งใจและความพยายามมากกว่าในอดีต สภาวะดังกล่าวได้สร้างความท้าทายต่อสถาบันทางศาสนาในการธำรงรักษาบทบาทและหน้าที่ในฐานะที่เป็นศูนย์รวมจิตใจและแหล่งที่พึ่งทางปัญญาของสังคม

ภายใต้สภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมซึ่งมีลักษณะเป็นการตั้งรับ เช่น การรอให้พุทธศาสนิกชนเดินทางมาที่วัดเพื่อฟังธรรมหรือร่วมกิจกรรม กำลังเผชิญกับข้อจำกัดและอาจไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของคนในยุคปัจจุบันได้อย่างทั่วถึง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนรุ่นใหม่ (Generation Y และ Z) ซึ่งเติบโตและใช้ชีวิตผูกพันอยู่กับเทคโนโลยีดิจิทัลเป็นหลัก กลุ่มคนเหล่านี้มีพฤติกรรมการเสพสื่อที่แตกต่างจากคนรุ่นก่อนอย่างสิ้นเชิง พวกเขาคุ้นชินกับการเข้าถึงข้อมูลที่รวดเร็ว ทันที และสามารถเลือกบริโภคเนื้อหาที่ตรงกับความสนใจของตนเองผ่านอัลกอริทึมบนโซเชียลมีเดีย (พระมหาสุรศักดิ์ สุรเมธี, 2563) การสื่อสารธรรมะในรูปแบบเดิมจึงอาจถูกมองว่าเป็นสิ่งที่เข้าถึงยาก ลำบาก และไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของพวกเขา ก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างหลักธรรมคำสอนอันทรงคุณค่ากับผู้คนในสังคมที่กำลังต้องการที่พึ่งทางใจท่ามกลางความสับสนวุ่นวายของโลกสมัยใหม่ ความท้าทายนี้จึงมิใช่เพียงเรื่องของวิธีการ แต่เป็นโจทย์สำคัญที่สถาบันพุทธศาสนาต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอดและสืบทอดคำสอนให้คงอยู่ต่อไป (อภิญญา เฟื่องฟูสกุล, 2562)

เพื่อก้าวข้ามข้อจำกัดและพลิกวิกฤตให้เป็นโอกาส การนำเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) เข้ามาประยุกต์ใช้จึงเป็น "กุศโลบาย" หรืออุบายอันแยบคายแห่งศตวรรษที่ 21 ที่สามารถเป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุก ปัญญาประดิษฐ์ด้วยศักยภาพในการประมวลผลข้อมูลมหาศาล การเรียนรู้รูปแบบพฤติกรรม และการสื่อสารโต้ตอบอย่างเป็นธรรมชาติ สามารถทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมนำพาหลักธรรมคำสอนไปสู่ปัจเจกบุคคลได้อย่างตรงจุดและทันทั่วถึง ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนา "ธรรมะแชทบอท" (Dhamma Chatbot) ที่พร้อมให้คำปรึกษาปัญหาชีวิตเบื้องต้นตลอด 24 ชั่วโมง การใช้อัลกอริทึมวิเคราะห์ความสนใจเพื่อนำเสนอเนื้อหาธรรมะ (เช่น พอดแคสต์ คลิปวิดีโอ หรือบทความ) ที่สอดคล้องกับจริตและความต้องการของผู้ใช้งานแต่ละคน หรือแม้กระทั่งการแปลพระไตรปิฎกและธรรมเทศนาเป็นภาษาต่างๆ ทั่วโลกเพื่อขยายขอบเขตการเข้าถึงอย่างไร้พรมแดน (ปณิชา นิติสกุลภูมิ และคณะ, 2565) การประยุกต์ใช้ AI จึงไม่ใช่การแทนที่บทบาทของพระสงฆ์ แต่เป็นการสร้างเครื่องมือที่ทรงพลังเพื่อช่วยแบ่งเบาภาระและขยายขอบเขตของงานเผยแผ่ให้กว้างขวางและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นในโลกยุคดิจิทัล บทบาทวิชาการฉบับนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาศักยภาพและแนวทางการประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุก 2) วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนวิธีการเผยแผ่ให้เหมาะสมตามกาลเทศะ และ 3) นำเสนอข้อควรระวังและข้อเสนอแนะเชิงจริยธรรมในการนำเทคโนโลยี AI มาใช้ในบริบททางศาสนา เพื่อให้การ "ธรรมาภิวัตน์" ในครั้งนี้ดำรงอยู่บนแก่นแท้ของพระสัทธรรมและยังประโยชน์สุขแก่มวลมนุษยชาติได้อย่างแท้จริง

หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับการเผยแผ่

หัวใจสำคัญของการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาตลอดระยะเวลากว่า 2,500 ปี มิได้อยู่ที่ความลึกซึ้งของหลักธรรมแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่อยู่ที่กระบวนการ "เผยแผ่" หรือ "ประกาศพระศาสนา" ที่มีประสิทธิภาพและปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของยุคสมัยมาโดยตลอด จุดเริ่มต้นของการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีลักษณะเชิงรุกอย่างชัดเจน ดังปรากฏในคราวที่พระพุทธองค์ทรงส่งพระอรหันตสาวก 60 รูปแรกออกไปประกาศพระศาสนา พร้อมกับประทานพุทธโอวาทอันเป็นดั่งปฐมบทแห่งการเป็นพระธรรมทูตว่า "จรถ ภิกขเว จาริกิ พุชชนิตาย พุชชนสุขาย โลกานุกมปาย..." ซึ่งแปลความได้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก..." (พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตโต], 2559) พุทธดำรัสดังกล่าวได้วางรากฐานอันมั่นคงว่า ภารกิจการเผยแผ่ธรรมะไม่ใช่การตั้งรับรอให้ผู้คนเข้ามาหา แต่คือการเดินทางเข้าไปหาผู้คนด้วยจิตที่เปี่ยมด้วยความกรุณาปรารถนาให้สรรพสัตว์พ้นจากความทุกข์โดยแท้จริง

คุณสมบัติสำคัญของผู้ทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมะ หรือ "พระธรรมทูต" นั้น มีรากฐานอยู่บนหลักพรหมวิหาร 4 ประการ อันได้แก่ เมตตา (ความปรารถนาดี), กรุณา (ความปรารถนาให้พ้นทุกข์), มุทิตา (ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี) และอุเบกขา (ความวางใจเป็นกลาง) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง "กรุณา" ถือเป็นแรงผลักดันภายในที่ทำให้การเผยแผ่ธรรมะมิใช่เป็นเพียงการให้ข้อมูล แต่เป็นการสื่อสารที่เกิดจากความเข้าใจในความทุกข์ของเพื่อนมนุษย์ (พระธรรมโกศาจารย์ [ประยูร ธมมจิตโต], 2555) นอกจากนี้ ผู้

เผยแผ่ยังต้องทำหน้าที่เป็น "กัลยาณมิตร" คือเป็นมิตรแก่ผู้คอยชี้แนะแนวทางที่ถูกต้องดีงาม ซึ่งการจะเป็นกัลยาณมิตรได้นั้น ต้องประกอบด้วยหลักธรรมสำคัญคือ สัปปริสธรรม 7 หรือธรรมของสัตบุรุษ ซึ่งเป็นเสมือนยุทธศาสตร์ในการสื่อสารธรรมะที่แนบคายและลึกซึ้ง

ในบรรดาสัปปริสธรรม 7 ประการ มี 3 ประการที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับศาสตร์แห่งการสื่อสารและการเผยแผ่ ซึ่งสามารถเทียบเคียงกับหลักการทำงานของเทคโนโลยียุคใหม่ได้อย่างน่าสนใจ ได้แก่ 1) **กาลัญญตา (ความรู้จักกาล)** คือการรู้ช่วงเวลาที่เหมาะสมในการนำเสนอเนื้อหา 2) **ปริสฺสญญตา (ความรู้จักชุมชน)** คือการเข้าใจพื้นเพ อุปนิสัย และบริบทของกลุ่มเป้าหมาย และ 3) **ปุคคัลญญตา (ความรู้จักบุคคล)** ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการเข้าใจความแตกต่างของปัจเจกบุคคล ทั้งในด้านจิต สติปัญญา และความพร้อมในการรับรู้ (สมชัย จิตสุชน และคณะ, 2562) หลักการเหล่านี้สะท้อนว่าพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการสื่อสารเฉพาะบุคคล (Personalization) มาตั้งแต่ต้น โดยมีพระพุทธองค์ทรงเป็นต้นแบบในการปรับเปลี่ยนวิธีการสอน เนื้อหา และลีลาให้สอดคล้องกับผู้ฟัง เช่น การใช้อิทธิฤทธิ์ปราบทมิฬขององคุลิมาล หรือการใช้อุบายเมถุนพันธุฆกาดเพื่อสอนสังฆธรรมแก่นวาคิดของนาง กิสาโคตมี (พระราชนิพนธ์ [ประยูร ธมมจิตโต], 2531) นอกจากนี้ยังทรงใช้หลักอนุพัททิภาเพื่อแสดงธรรมตามลำดับขั้นจากง่ายไปสู่ยาก หลักการสื่อสารที่มุ่งเน้นการเข้าใจผู้รับสารและปรับเปลี่ยนวิธีการให้เหมาะสมนี้ เป็นแนวคิดเดียวกับที่เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) ในปัจจุบันใช้เพื่อตอบสนองผู้ใช้งาน การนำ AI มาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงไม่ใช่เรื่องย้อนแย้งกับหลักการเดิม แต่เป็นการใช้เครื่องมือสมัยใหม่เพื่อขยายผลหลัก "ปุคคัลญญตา" ให้เข้าถึงคนหมู่มากในยุคดิจิทัล โดยมีเป้าหมายร่วมกันคือการขับเคลื่อนผู้เรียนจากปริยัติ สู่ปฏิบัติ และบรรลุผลสู่ปฏิเวธในที่สุด

บทบาทและศักยภาพของปัญญาประดิษฐ์ในปัจจุบัน

ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ในทศวรรษปัจจุบันได้ก้าวข้ามจากแนวคิดในนวนิยายวิทยาศาสตร์มาสู่เทคโนโลยีที่แทรกซึมอยู่ในโครงสร้างพื้นฐานของสังคมดิจิทัลอย่างสมบูรณ์ โดยแก่นแท้แล้ว ปัญญาประดิษฐ์คือศาสตร์แขนงหนึ่งของวิทยาการคอมพิวเตอร์ที่มุ่งเน้นการพัฒนาเครื่องจักรหรือโปรแกรมคอมพิวเตอร์ให้มีความสามารถในการคิดและเรียนรู้คล้ายมนุษย์ ครอบคลุมตั้งแต่การให้เหตุผล การแก้ปัญหา การเรียนรู้จากข้อมูล ไปจนถึงการรับรู้และทำความเข้าใจภาษา (วุฒิพงศ์ พงศ์สุวรรณ, 2564) พลังขับเคลื่อนสำคัญเบื้องหลังความก้าวหน้าอย่างก้าวกระโดดของ AI คือเทคนิคการเรียนรู้ของเครื่อง (Machine Learning) และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเรียนรู้เชิงลึก (Deep Learning) ซึ่งอาศัยโครงข่ายประสาทเทียม (Artificial Neural Networks) ที่ซับซ้อนในการวิเคราะห์ชุดข้อมูลขนาดมหาศาล (Big Data) เพื่อค้นหารูปแบบ ความเชื่อมโยง และสกัดออกมาเป็นองค์ความรู้หรือโมเดลในการตัดสินใจ ซึ่งเป็นเทคโนโลยีที่อยู่เบื้องหลังนวัตกรรมที่เราคุ้นเคยในชีวิตประจำวัน ตั้งแต่ระบบผู้ช่วยอัจฉริยะในสมาร์ตโฟนไปจนถึงระบบการวินิจฉัยโรคทางการแพทย์

ในมุมมองของการสื่อสารและการเผยแพร่ข้อมูล ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของบทความนี้ ศักยภาพของ AI ที่โดดเด่นและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้โดยตรงมีอยู่ 2 ประการหลัก ประการแรกคือ ระบบประมวลผลภาษาธรรมชาติ (Natural Language Processing: NLP) ซึ่งเป็นความสามารถของ AI ในการทำความเข้าใจ ตีความ และสร้างภาษาที่มนุษย์ใช้สื่อสารกันได้อย่างเป็นธรรมชาติ (อัศนีย์ ก่อตระกูล, 2561) เทคโนโลยี NLP คือรากฐานสำคัญของการสร้าง "แชทบอท" (Chatbot) หรือโปรแกรมสนทนาอัตโนมัติที่สามารถโต้ตอบกับผู้ใช้งานผ่านตัวอักษรหรือเสียงพูด เพื่อให้ข้อมูล ตอบคำถาม หรือให้ความช่วยเหลือเบื้องต้นได้ตลอด 24 ชั่วโมง นอกจากนี้ NLP ยังรวมถึงเทคโนโลยีการแปลภาษาด้วยเครื่อง (Machine Translation) ที่มีความแม่นยำสูงชันอย่างมากในปัจจุบัน ทำให้สามารถทลายกำแพงทางภาษาและเผยแพร่ข้อมูลไปยังผู้คนทั่วโลกได้อย่างรวดเร็ว รวมถึงเทคโนโลยีการสรุปความ (Text Summarization) ที่สามารถย่อเอกสารหรือบทความยาวๆ ให้เหลือเพียงใจความสำคัญ ซึ่งล้วนเป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการจัดการและนำเสนอองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่มีอยู่มหาศาลให้เข้าถึงได้ง่ายขึ้น

ประการที่สองคือ การวิเคราะห์ข้อมูลและระบบแนะนำ (Data Analytics and Recommender Systems) ซึ่งเป็นความสามารถของ AI ในการวิเคราะห์พฤติกรรมและความสนใจของผู้ใช้งานจากร่องรอยทางดิจิทัล (Digital Footprint) ที่พวกเขาทิ้งไว้บนโลกออนไลน์ ไม่ว่าจะเป็นประวัติการค้นหา การกดไลค์ การแชร์ หรือระยะเวลาที่ใช้ในการรับชมเนื้อหาประเภทต่างๆ (ธนชาติ นุ่มนนท์, 2565) อัลกอริทึมของ AI จะนำข้อมูลเหล่านี้มาประมวลผลเพื่อสร้างโปรไฟล์ความสนใจของแต่ละบุคคล จากนั้นจึงนำเสนอเนื้อหาที่คาดว่าจะบุคคลนั้นจะชื่นชอบหรือกำลังมองหา ดังที่เห็นได้จากระบบแนะนำวิดีโอของ YouTube, การเลือกข่าวสารมาแสดงบนหน้าฟีดของ Facebook หรือการแนะนำสินค้าในแพลตฟอร์มอีคอมเมิร์ซ ศักยภาพใน "การคัดกรองเนื้อหาให้ตรงกับจริตของผู้ใช้งาน" นี้เอง คือความสามารถที่สอดคล้องกับหลัก "ปุคคัลญญตา" ในทางพระพุทธศาสนาอย่างน่าทึ่ง เพราะมันเปิดโอกาสให้การนำเสนอธรรมะสามารถปรับเปลี่ยนไปตามความสนใจ พื้นฐานความรู้ และระดับสติปัญญาของผู้รับสารแต่ละคนได้อย่างเป็นระบบและในวงกว้าง

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า AI ในปัจจุบันไม่ใช่เป็นเพียงเครื่องมือคำนวณที่ซับซ้อน แต่ได้พัฒนามาเป็น "ผู้ช่วย" ที่มีความสามารถ

ในการทำความเข้าใจภาษาและพฤติกรรมของมนุษย์ได้อย่างลึกซึ้ง ศักยภาพเหล่านี้ได้กลายเป็นเครื่องมือมาตรฐานในภาคธุรกิจและการสื่อสารสมัยใหม่ และกำลังรอคอยการนำไปประยุกต์ใช้ในมิติทางศาสนา เพื่อเป็น "ยานพาหนะ" ใหม่ในการนำพาพระสัทธรรมอันเป็นอภิลิขิต (ไม่ขึ้นกับกาลเวลา) ให้สามารถสื่อสารและเข้าถึงจิตใจของผู้คนในบริบทของโลกศตวรรษที่ 21 ได้อย่างกว้างขวางและตรงจุดยิ่งขึ้น

การประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์เพื่อการเผยแผ่เชิงรุก

การผนวกรวมหลักพุทธธรรมมาด้วยการเผยแผ่ที่เน้นความเข้าใจในปัจเจกบุคคล (บุคคลัญญตา) และการปรับเปลี่ยนวิธีการให้สอดคล้องกับบริบทแห่งยุคสมัย (กาลัญญตา) เข้ากับศักยภาพของปัญญาประดิษฐ์ (AI) ในการประมวลผลภาษาและวิเคราะห์ข้อมูลพฤติกรรม ก่อให้เกิดมิติใหม่ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุก ที่สามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดผลเป็นรูปธรรมได้อย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน การประยุกต์ใช้ AI ในบริบทนี้มีใช้การสร้างสวดอาวคิตีใหม่หรือการลดทอนคุณค่าของพระสงฆ์ แต่คือการสร้าง "เครื่องมือสนับสนุน" หรือ "ยานพาหนะ" ที่ทรงประสิทธิภาพ เพื่อนำส่งแก่นแท้ของพระสัทธรรมไปสู่ผู้คนในยุคดิจิทัลได้อย่างตรงจุด ถูกคน และทันทั่วถึง โดยสามารถจำแนกแนวทางการประยุกต์ใช้ที่เป็นรูปธรรมได้ดังนี้

1. การสร้าง "ธรรมะแชทบอท" ในฐานะกัลยาณมิตรดิจิทัล ความทุกข์ ความกังวล และความสงสัยทางธรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาโดยไม่จำกัดสถานที่ การพัฒนาแชทบอทที่ขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีประมวลผลภาษาธรรมชาติ (NLP) ให้สามารถทำหน้าที่เป็น "ด่านแรก" ในการให้คำปรึกษาและบรรเทาทุกข์เบื้องต้นได้ตลอด 24 ชั่วโมง ถือเป็น การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อทำหน้าที่ "กัลยาณมิตร" ในโลกดิจิทัลได้อย่างแท้จริง แชทบอทสามารถได้รับการออกแบบให้โต้ตอบได้หลากหลายระดับ ตั้งแต่การตอบคำถามเชิงหลักการ เช่น "อริยสัจ 4 คืออะไร" ไปจนถึงการให้คำแนะนำเชิงปฏิบัติ เช่น "วิธีเริ่มต้นฝึกสมาธิเบื้องต้น" และที่สำคัญคือการให้กำลังใจเชิงพุทธจิตวิทยาเมื่อผู้ใช้งานเผชิญกับความทุกข์ทางใจ เช่น "รู้สึกโดดเดี่ยวและสิ้นหวัง" โดยแชทบอทสามารถนำเสนอหลักธรรมเรื่องความไม่เที่ยง หรือแนะนำบทสวดมนต์ที่ช่วยให้อารมณ์สงบลงได้ (ปณิชา นิตฺตสุกฺคฺมฺ และคณะ, 2565) หัวใจสำคัญของความสำเร็จอยู่ที่ "คลังข้อมูลธรรมะที่ผ่านการรับรอง" (ซึ่งต้องถูกสร้างและตรวจสอบความถูกต้องอย่างเข้มงวดโดยคณะสงฆ์หรือผู้เชี่ยวชาญทางพุทธศาสนา เพื่อป้องกันการให้ข้อมูลที่ผิดเพี้ยน บทบาทของแชทบอทในมิตินี้จึงเปรียบเสมือนการจาริกไปในพื้นที่ไซเบอร์ ซึ่งเป็นที่ที่ผู้คนจำนวนมากใช้ชีวิตและแสดงออกถึงความทุกข์ของตนเอง เป็นการนำธรรมะเข้าไปหาผู้คนถึงหน้าจอสมาร์ทโฟน

2. การเผยแผ่ธรรมะที่ตรงจริตผ่านระบบแนะนำเนื้อหา ศักยภาพที่โดดเด่นที่สุดประการหนึ่งของ AI คือการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อทำความเข้าใจความสนใจของปัจเจกบุคคล ซึ่งสอดคล้องโดยตรงกับหลัก "บุคคลัญญตา" การนำอัลกอริทึมของระบบแนะนำ มาใช้กับแพลตฟอร์มเผยแผ่ธรรมะออนไลน์ จะสามารถเปลี่ยนรูปแบบการสื่อสารจาก "One-size-fits-all" ที่พระธรรมเทศนาหนึ่งบทต้องพยายามสื่อสารกับคนร้อยพ่อพันแม่ในศาลา ให้กลายเป็นการสื่อสารแบบ "หนึ่งต่อหนึ่ง" ในระดับมวลชน ได้ ระบบจะทำการวิเคราะห์ร่องรอยทางดิจิทัลของผู้ใช้งาน เช่น ผู้ที่มักค้นหาคำว่า "การจัดการความโกรธ" หรือใช้เวลารับชมวิดีโอเกี่ยวกับเมตตาภาวนาเป็นเวลานาน ระบบก็จะเรียนรู้ว่าผู้ใช้งานท่านนี้อาจมีพื้นฐานเป็น "โทสจริต" และจะนำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวกับการเจริญเมตตาพรหมวิหาร 4 หรือขันติธรรม จากหลากหลายครูบาอาจารย์มาให้เลือกสรร ในทางกลับกัน ผู้ที่สนใจเรื่องราวพุทธประวัติ ชาดก หรือปรัชญาทางพุทธศาสนา ระบบก็จะคัดกรองเนื้อหาเชิงวิชาการหรือสารคดีมานำเสนอ (พรทิพย์ เย็นจะบก, 2563) ยิ่งไปกว่านั้น ระบบยังสามารถสร้าง "เส้นทางการเรียนรู้ธรรมะ" ให้กับผู้ใช้งานแต่ละคน โดยเริ่มต้นจากเรื่องราวที่เข้าใจง่าย แล้วค่อยๆ นำเสนอเนื้อหาที่ลึกซึ้งซับซ้อนขึ้นตามลำดับความสนใจและการมีปฏิสัมพันธ์ของผู้ใช้งาน ซึ่งจะช่วยให้เกิดการศึกษาธรรมะอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ

3. การทลายกำแพงการเข้าถึงด้วยเทคโนโลยีภาษาและเสียง: พระไตรปิฎกและคลังความรู้ทางพระพุทธศาสนาเป็นมรดกทางปัญญาอันล้ำค่า แต่การเข้าถึงมักจำกัดอยู่เฉพาะผู้ที่สามารถอ่านภาษาบาลีหรือภาษาไทยได้คล่องแคล่ว เทคโนโลยี AI สามารถเข้ามาทลายกำแพงเหล่านี้ได้อย่างมีนัยสำคัญ เทคโนโลยีการแปลภาษาด้วย AI (AI Translation) สามารถแปลพระสูตรหรือธรรมเทศนาเป็นภาษาต่างๆ ทั่วโลกได้อย่างรวดเร็ว ช่วยให้ชาวต่างชาติเข้าถึงคำสอนได้โดยตรง นอกจากนี้ เทคโนโลยีการแปลงข้อความเป็นเสียง ที่มีเสียงใกล้เคียงมนุษย์ ยังสามารถนำมาใช้สร้าง "หนังสือเสียงธรรมะ" หรือ "พระไตรปิฎกฉบับเสียง" เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ผู้สูงอายุ ผู้พิการทางสายตา หรือผู้ที่ไม่มีสะดวกอ่าน แต่สะดวกที่จะฟังในระหว่างการเดินทางหรือทำงาน ในทางกลับกัน เทคโนโลยีการแปลงเสียงเป็นข้อความ สามารถถอดเทปธรรมเทศนาของครูบาอาจารย์ต่างๆ ให้กลายเป็นตัวอักษรได้อย่างแม่นยำ ทำให้เนื้อหาเหล่านั้นง่ายต่อการค้นคว้า อ้างอิง และนำไปศึกษาต่อยอด การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเหล่านี้คือการขยายผลของพุทธปณิธาน "เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่คนหมู่มาก" อย่างแท้จริง ทำให้พระสัทธรรมสามารถเข้าถึงผู้คนได้ทุกกลุ่ม ทุกที่ และทุกเวลา

4. ปัญญาประดิษฐ์ในฐานะ "ผู้ช่วยในการปฏิบัติธรรม" นอกเหนือจากการเผยแผ่ในเชิงความรู้ (ปริยัติ) AI ยังมีศักยภาพในการเป็นเครื่องมือส่งเสริมการลงมือปฏิบัติ (ปฏิบัติ) ได้อีกด้วย ปัจจุบันมีแอปพลิเคชันสำหรับฝึกสมาธิจำนวนมากที่เริ่มนำ AI เข้ามา

ใช้ในการสร้างประสบการณ์ที่เป็นส่วนตัวมากขึ้น เช่น แอปพลิเคชันอาจสอบถามสภาวะอารมณ์ของผู้ใช้งานในแต่ละวัน และแนะนำรูปแบบการภาวนาที่เหมาะสม เช่น หากผู้ใช้รู้สึกกระสับกระส่าย AI อาจแนะนำการเดินจงกรมหรือการภาวนาที่ใช้กายานุปัสสนาเป็นหลัก หากผู้ใช้รู้สึกหดหู่ ก็อาจแนะนำให้เจริญเมตตาภาวนาเพื่อสร้างพลังใจเชิงบวก นอกจากนี้ AI ยังสามารถช่วยสร้างวินัยในการปฏิบัติโดยการตั้งโปรแกรมการแจ้งเตือน กำหนดเป้าหมาย และติดตามความก้าวหน้าในการนั่งสมาธิหรือสวดมนต์ของผู้ใช้งานได้อีกด้วย แม้ว่าเครื่องมือเหล่านี้จะไม่สามารถแทนที่การมีครูบาอาจารย์ตัวจริงได้ แต่ก็สามารถทำหน้าที่เป็น "อุปกรณ์เสริม" ที่ช่วยกระตุ้นและสนับสนุนให้พุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ ที่คุ้นเคยกับเทคโนโลยี สามารถนำธรรมะมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน และเริ่มต้นเส้นทางการปฏิบัติได้อย่างสะดวกและน่าสนใจยิ่งขึ้น

ข้อควรระวังและจริยธรรมในการใช้ปัญญาประดิษฐ์

แม้ว่าการนำปัญญาประดิษฐ์ (AI) มาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจะเปิดประตูสู่โอกาสใหม่ๆ อย่างมหาศาล แต่ในอีกด้านหนึ่ง เทคโนโลยีก็เปรียบเสมือนดาบสองคมที่หากนำไปใช้โดยขาดความตระหนักรู้และความรอบคอบ ก็อาจก่อให้เกิดผลเสียที่ร้ายแรงต่อแก่นแท้ของพระพุทธธรรมและต่อตัวพุทธศาสนิกชนเองได้ การก้าวสู่ยุค "ธรรมาภิวัตน์" จึงจำเป็นต้องดำเนินไปพร้อมกับการวางกรอบทางจริยธรรมและข้อควรระวังที่รัดกุม เพื่อให้แน่ใจว่าเทคโนโลยีจะยังคงสถานะเป็นเพียง "เครื่องมือ" ที่รับใช้ธรรมะ มิใช่กลายเป็น "นาย" ที่บิดเบือนหรือลดทอนคุณค่าของธรรมะเสียเอง ประเด็นเชิงจริยธรรมที่ต้องพิจารณาอย่างละเอียดถี่ถ้วนมีดังต่อไปนี้

1. ความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของเนื้อหาธรรมะ ความท้าทายจาก "AI Hallucination" ปัญหาที่สำคัญและเร่งด่วนที่สุดประการหนึ่งของเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ โดยเฉพาะแบบจำลองภาษาขนาดใหญ่ (Large Language Models: LLMs) คือปรากฏการณ์ "การหลอน" หรือ "AI Hallucination" ซึ่งหมายถึงการที่ AI สร้างข้อมูลที่ดูเหมือนจะสมเหตุสมผลและน่าเชื่อถือ แต่แท้จริงแล้วเป็นข้อมูลที่ผิดพลาด ไม่ถูกต้อง หรือไม่มีอยู่จริง (สมชาย จิตสุชน และคณะ, 2562) หากปรากฏการณ์นี้เข้ามาใช้กับบริบททางศาสนา ผลลัพธ์ที่ได้อาจไม่ใช่แค่ข้อมูลที่คลาดเคลื่อน แต่คือการสร้าง "มิจฉาทิฐิ" หรือความเห็นที่ผิดเพี้ยนไปจากหลักคำสอน ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาถือเป็นอันตรายอย่างยิ่ง เพราะสัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) คือองค์ประกอบแรกและเป็นรากฐานสำคัญของมรรคมีองค์ 8 ทั้งหมด (พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตฺโต], 2559)

ลองจินตนาการถึง "ธรรมะแชทบอท" ที่ไม่ได้รับการควบคุมอย่างดีพอ อาจให้คำตอบโดยการผสมผสานหลักธรรมจากพระสูตรต่างๆ อย่างไม่ถูกต้อง หรือร้ายแรงกว่านั้นคือการสังเคราะห์คำสอนขึ้นมาใหม่โดยอ้างอิงจากข้อมูลที่ไม่น่าเชื่อถือบนอินเทอร์เน็ต ทำให้ผู้ใช้งานที่ขาดความรู้พื้นฐานอาจเข้าใจผิดและนำไปปฏิบัติอย่างคลาดเคลื่อนได้โดยง่าย การเผยแผ่ธรรมะที่ผิดเพี้ยนนี้ย่อมนำไปสู่ผลเสียมากกว่าผลดี ดังนั้น มาตรการป้องกันจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งยวด แนวทางแก้ไขคือการพัฒนาระบบ AI โดยยึดหลัก "มนุษย์เป็นศูนย์กลางในการกำกับดูแล" (Human-in-the-Loop) กล่าวคือ คลังข้อมูล (Knowledge Base) ที่ใช้ฝึกฝน AI จะต้องมาจากแหล่งที่น่าเชื่อถือสูงสุด เช่น พระไตรปิฎกฉบับที่ผ่านการรับรอง อรรถกถา และคำสอนของครูบาอาจารย์ที่เป็นที่ยอมรับเท่านั้น และที่สำคัญที่สุด ทุกคำตอบหรือเนื้อหาที่ AI สร้างขึ้น โดยเฉพาะในระยะแรกของการพัฒนา ควรต้องผ่านการตรวจสอบและรับรองความถูกต้องจากคณะสงฆ์หรือผู้เชี่ยวชาญที่เป็นมนุษย์ก่อนเผยแพร่ออกไปเสมอ เพื่อให้มั่นใจว่าเทคโนโลยีจะทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเผยแผ่ "สัมมาทิฐิ" ได้อย่างไม่บกพร่อง

2. การขาดหายของมิติทางอารมณ์และเมตตาธรรม เมื่อเทคโนโลยีไม่อาจแทนที่ "กัลยาณมิตร" หัวใจของการเผยแผ่ธรรมะและการให้คำปรึกษาทางจิตวิญญาณไม่ได้อยู่ที่การให้ "ข้อมูล" ที่ถูกต้องเพียงอย่างเดียว แต่ยังครอบคลุมถึง "กระบวนการ" สื่อสารที่เปี่ยมด้วยเมตตากรุณาและความเข้าใจ ซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญของ "กัลยาณมิตร" (พระธรรมโกศาจารย์ [ประยูร ธมมจิตฺโต], 2555) แม้ AI จะสามารถเลียนแบบการสนทนาของมนุษย์ได้อย่างน่าทึ่ง แต่สิ่งที่ AI ขาดไปโดยสิ้นเชิงคือ "เจตนา" และ "ความรู้สึกลึกซึ้ง" ที่แท้จริง มันไม่สามารถสัมผัสได้ถึงความรู้สึกทุกขุทรมานใจของผู้ใช้งาน ไม่มีความกรุณาที่อยากจะช่วยเหลือให้พ้นทุกข์อย่างแท้จริง และไม่สามารถมอบความอบอุ่น ปลอบโยน และความไว้วางใจผ่านการปฏิสัมพันธ์ได้

การพึ่งพาแชทบอทเพื่อระบายความทุกข์อาจช่วยบรรเทาความเหงาได้ในเบื้องต้น แต่ไม่อาจแทนที่การได้สนทนากับพระสงฆ์หรือผู้มีประสบการณ์ ผู้ซึ่งสามารถรับฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) จับนัยเสียง สังเกตภาษากาย และให้คำแนะนำที่เกิดจากความเข้าใจในสภาวะของมนุษย์ได้อย่างแท้จริง การปฏิสัมพันธ์กับมนุษย์ด้วยกันก่อให้เกิดสายสัมพันธ์ที่ช่วยเยียวยาจิตใจ ซึ่งเป็นสิ่งที่อัลกอริทึมไม่สามารถมอบให้ได้ ข้อควรระวังในประเด็นนี้คือ การออกแบบและสื่อสารให้ผู้ใช้งานเข้าใจอย่างชัดเจนว่า AI เป็นเพียง "เครื่องมือช่วยคัดกรองเบื้องต้น" หรือ "ผู้ช่วยให้ข้อมูล" เท่านั้น และต้องมีการส่งเสริมให้ผู้ใช้งานที่มีปัญหาสลับซับซ้อนหรือต้องการที่พึ่งทางใจอย่างจริงจังได้เชื่อมต่อไปสู่การปรึกษากับพระสงฆ์หรือผู้เชี่ยวชาญที่เป็นมนุษย์โดยตรง เพื่อไม่ให้ผู้คนหลงติดอยู่กับความสัมพันธ์ที่ว่างเปล่ากับโปรแกรมคอมพิวเตอร์ จนละเลยคุณค่าของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการเยียวยาและการเจริญเติบโตทางจิตวิญญาณ

3. อคติทางอัลกอริทึมและภาวะฟองสบู่ทางธรรม ระบบแนะนำเนื้อหา (Recommender System) ที่ใช้อัลกอริทึมในการคัดกรองธรรมะให้ตรงกับ "จริต" ของผู้ใช้นั้น แม้จะมีประโยชน์ในการสร้างความสนใจในระยะแรก แต่ก็มีความเสี่ยงที่เรียกว่า "ภาวะฟองสบู่แห่งการกรอง" (Filter Bubble) และ "ห้องเสียงสะท้อน" (Echo Chamber) (Pariser, 2011) กล่าวคือ อัลกอริทึมถูกออกแบบมาเพื่อนำเสนอแต่สิ่งที่ผู้ใช้งานมีแนวโน้มจะชื่นชอบ เพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วม (Engagement) ให้ได้มากที่สุด หากผู้ใช้งานสนใจธรรมะจากสำนักใดสำนักหนึ่ง หรือครูบาอาจารย์ท่านใดท่านหนึ่งเป็นพิเศษ ระบบก็จะยิ่งป้อนเนื้อหาจากแหล่งเดิมๆ ซ้ำๆ จนผู้ใช้งานอาจถูกปิดกั้นจากการรับรู้แนวทางการปฏิบัติหรือคำสอนจากสำนักอื่นๆ ที่มีความหลากหลาย

ภาวะเช่นนี้อาจนำไปสู่การยึดติดในตัวบุคคลหรือสำนักปฏิบัติ (อาจริยวาท) ทำให้ขาดความเข้าใจในภาพรวมของพระพุทธศาสนาที่กว้างขวางและลึกซึ้ง และอาจนำไปสู่ทัศนคติที่ปฏิเสธหรือดูแคลนแนวทางปฏิบัติที่แตกต่างจากตนเองได้ การเจริญสติปัญญาในทางพุทธศาสนานั้น บางครั้งจำเป็นต้องอาศัยการฟังธรรมที่ไม่ตรงกับจริตหรือทำทนายความเชื่อเดิมของตนเอง เพื่อกระตุ้นให้เกิดการขบคิดและพิจารณาในมุมมองใหม่ๆ ดังนั้น ผู้พัฒนาแพลตฟอร์มเผยแพร่ธรรมะโดยใช้ AI จึงมีหน้าที่ทางจริยธรรมในการออกแบบอัลกอริทึมให้มีความสมดุลระหว่างการนำเสนอเนื้อหาที่ตรงใจ (Personalization) กับการนำเสนอเนื้อหาที่หลากหลาย (Diversity) เพื่อเปิดโลกทัศน์ทางธรรมของผู้ใช้งานให้กว้างขวาง และป้องกันไม่ให้เกิดอคติต่อ "ฟองสบู่ทางธรรม" ที่ตนเองและอัลกอริทึมร่วมกันสร้างขึ้น

โดยสรุปแล้ว การนำเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในวงการพระพุทธศาสนาเป็นย่างก้าวที่ท้าทายและต้องอาศัยวิจรรณญาณอย่างสูง ความสำเร็จไม่ได้วัดกันที่ความสามารถทางเทคนิคของ AI เพียงอย่างเดียว แต่วัดกันที่ผลลัพธ์สุดท้ายว่าเทคโนโลยีนั้นสามารถนำพาผู้คนให้เข้าใจแก่นแท้ของพระสัทธรรม คือการลดละความยึดมั่นถือมั่นและนำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้จริงหรือไม่ การสร้างสมดุลระหว่างนวัตกรรมทางเทคโนโลยีกับความเคารพในหลักการดั้งเดิม การกำกับดูแลเนื้อหาอย่างเข้มงวด และการส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ที่แท้จริงระหว่างมนุษย์ จะเป็นกุญแจสำคัญที่ทำให้ "ธรรมาภิวัตน์" ในยุคดิจิทัลนี้สร้างคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาได้อย่างยั่งยืนและเปี่ยมด้วยปัญญาอย่างแท้จริง

สรุป

การเปลี่ยนผ่านสู่ยุคดิจิทัลได้นำมาซึ่งความท้าทายใหม่ ๆ ต่อสถาบันทางศาสนาในการธำรงรักษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของสังคมที่ผู้คนมีวิถีชีวิตที่เร่งรีบและผูกพันกับโลกออนไลน์มากขึ้น บทความนี้ได้ชี้ให้เห็นว่าการปรับตัวและนำเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) มาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกนั้น ไม่ใช่เพียงแค่ความจำเป็น แต่เป็น "กุศโลบาย" ที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมว่าด้วยการปรับเปลี่ยนวิธีการเผยแผ่ให้เหมาะสมตามกาลเทศะ (กาลัญญุต) และการเข้าใจถึงความแตกต่างของผู้รับสารแต่ละบุคคล (บุคคลัญญุต) ซึ่งเป็นหลักการที่พระพุทธองค์ทรงใช้มาตั้งแต่พุทธกาล

ศักยภาพของ AI ในปัจจุบัน ทั้งในด้านการประมวลผลภาษาธรรมชาติ (NLP) ที่สามารถสร้าง "ธรรมะแชทบอท" เพื่อให้คำปรึกษาเบื้องต้น การแปลภาษาเพื่อขยายขอบเขตการเข้าถึงธรรมะทั่วโลก และการสรุปความรู้ทางธรรมะที่ซับซ้อนให้เข้าใจง่าย ไปจนถึงความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูลและระบบแนะนำ (Recommender Systems) ที่สามารถคัดกรองเนื้อหาธรรมะให้ตรงกับจริตและความสนใจของผู้ใช้งานแต่ละคนอย่างแม่นยำ ล้วนเป็นเครื่องมืออันทรงพลังที่สามารถช่วยแบ่งเบาภาระของพระสงฆ์ และขยายผลงานเผยแผ่ให้เข้าถึงผู้คนในวงกว้างได้อย่างไม่เคยมีมาก่อน AI จึงเปรียบเสมือน "ยานพาหนะ" ที่ทันสมัยและรวดเร็ว เพื่อลำเลียง "แก่นแท้" ของพระสัทธรรมอันเป็นอมตะ ไปสู่จิตใจของผู้คนในโลกยุคดิจิทัลได้อย่างตรงจุด ถูกคน และทันท่วงที ไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ (ปริยัติ) การกระตุ้นให้ลงมือปฏิบัติ (ปฏิบัติ) หรือแม้กระทั่งเป็น "ผู้ช่วย" ในการฝึกสมาธิภาวนาให้เกิดความต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม ดาบสองคมของเทคโนโลยีเป็นสิ่งที่ไม่อาจมองข้าม การ "ธรรมาภิวัตน์" ด้วย AI จึงต้องดำเนินไปอย่างรอบคอบและมีกรอบจริยธรรมที่รัดกุม ประเด็นสำคัญที่ต้องพึงระวังอย่างยิ่งคือ "ความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของเนื้อหาธรรมะ" เพื่อป้องกันปรากฏการณ์ "AI Hallucination" ที่อาจสร้าง "มิจฉาทิฐิ" หรือความเข้าใจผิดเพี้ยนไปจากหลักคำสอน ดังนั้น การมี "คลังข้อมูลธรรมะที่ผ่านการรับรอง" และ "ระบบการตรวจสอบโดยมนุษย์" (Human-in-the-Loop) โดยเฉพาะจากคณะสงฆ์หรือผู้เชี่ยวชาญด้านพุทธศาสนา จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งยวด เพื่อให้มั่นใจว่า AI จะทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเผยแผ่ "สัมมาทิฐิ" ได้อย่างแท้จริง ประการถัดมาคือ "การขาดหายของมิติทางอารมณ์และเมตตาธรรม" เนื่องจาก AI ไม่สามารถแทนที่บทบาทของ "กัลยาณมิตร" ผู้เปี่ยมด้วยเจตนาและความกรุณาอย่างแท้จริง ผู้พัฒนาจึงควรวางตำแหน่ง AI ให้เป็นเพียง "เครื่องมือช่วยคัดกรองเบื้องต้น" หรือ "ผู้ช่วยให้ข้อมูล" และต้องส่งเสริมให้ผู้ใช้งานที่ต้องการที่พึ่งทางใจอย่างลึกซึ้งได้เชื่อมโยงไปสู่การปรึกษากับพระสงฆ์หรือผู้เชี่ยวชาญที่เป็นมนุษย์ เพื่อไม่ให้ผู้คนหลงติดอยู่กับความสัมพันธ์ที่ว่างเปล่ากับโปรแกรมคอมพิวเตอร์ และท้ายที่สุดคือ "อคติทางอัลกอริทึมและ

ภาวะพองสพู่ทางธรรม" ที่ระบบแนะนำเนื้อหาอาจจำกัดการรับรู้ของผู้ใช้งานให้วนเวียนอยู่แต่ในกรอบความเชื่อหรือสำนักปฏิบัติเดิม ๆ การออกแบบอัลกอริทึมที่สมดุลระหว่างการนำเสนอเนื้อหาที่ตรงใจกับการนำเสนอเนื้อหาที่หลากหลาย จะเป็นกุญแจสำคัญในการเปิดโลกทัศน์ทางธรรมให้กว้างขวาง และส่งเสริมให้เกิดการพิจารณาธรรมอย่างรอบด้าน

สรุปได้เป็นองค์ความรู้ "โมเดลการสื่อสารธรรมะในศตวรรษที่ 21" คือภาพสะท้อนที่ปรากฏเด่นชัดคือการสังเคราะห์แนวคิดอันลึกซึ้งที่หลอมรวมแก่นแท้แห่งพุทธธรรมเข้ากับนวัตกรรมทางเทคโนโลยี เกิดเป็นระบบนิเวศแห่งการเผยแผ่ธรรมะยุคใหม่ที่เปรียบดั่งวงจรชีวิตอันสมบูรณ์แบบ โมเดลนี้เผยให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างสามองค์ประกอบหลัก: คณะสงฆ์ผู้ดำรงไว้ซึ่งความบริสุทธิ์ของพระธรรม AI ผู้เป็นดั่งสะพานแห่งการเข้าถึงที่ชาญฉลาด และพุทธศาสนิกชนผู้เป็นประจักษ์พยานแห่งการปฏิบัติ โดยมีคณะสงฆ์เป็นผู้กำกับดูแลเนื้อหาให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย AI ทำหน้าที่กระจายธรรมะสู่บุคคลที่ใช้ ในเวลาที่ใช่ ด้วยรูปแบบที่เหมาะสมกับจริตและภาษาของแต่ละคน เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายสูงสุดคือการแปรเปลี่ยนความรู้ให้เป็นการลงมือปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน ความสำเร็จจึงไม่ใช่เพียงแค่การส่งสาร แต่คือการเห็นธรรมะงอกงามในจิตใจของผู้รับอย่างแท้จริง ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 "โมเดลการสื่อสารธรรมะในศตวรรษที่ 21"

ภายใต้ร่มเงาแห่งยุคดิจิทัลนี้ บทบาทของคณะสงฆ์ได้ก้าวข้ามขีดจำกัดเดิม สู่การเป็น "Digital Monk" ซึ่งไม่ได้หมายถึงเพียงแค่การใช้เครื่องมือดิจิทัล แต่คือการหยั่งรู้ถึงพลวัตของเทคโนโลยี และการเป็นผู้กำกับทิศทางมิให้ธรรมะถูกบิดเบือนไปตามกระแสแห่งยุคสมัย พระสงฆ์ในบทบาทนี้จึงต้องมีทักษะความเข้าใจทางดิจิทัลที่เปรียบดั่งดวงประทีปส่องนำทาง ไม่ใช่แค่เป็นผู้ใช้งาน แต่เป็นผู้ควบคุมจริยธรรมของ AI เป็นผู้สร้างสรรค์เนื้อหาธรรมะที่เข้าถึงง่ายในรูปแบบดิจิทัล และเป็นผู้เชื่อมโยงระหว่างโลกแห่งธรรมะโบราณกับโลกแห่งเทคโนโลยีล้ำสมัย เพื่อให้คำสอนยังคงความบริสุทธิ์และเข้าถึงใจผู้คนได้อย่างถ่องแท้ ท่ามกลางความท้าทายของยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษานี้จึงไม่ใช่เพียงแค่อธิบายกระบวนการ แต่เป็นการยืนยันถึงศักยภาพของพุทธศาสนาในการปรับตัวและดำรงอยู่คู่กับกาลเวลา โดยยังคงรักษาแก่นธรรมอันเป็นอมตะไว้ได้อย่างมั่นคง โมเดลนี้ได้สร้างสมดุลอันงดงามระหว่างความถูกต้องของคำสอน ความสามารถในการเข้าถึงผู้คนในวงกว้าง และการนำไปปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน ซึ่งป็นหัวใจสำคัญของการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกในศตวรรษที่ 21 การบูรณาการอันชาญฉลาดนี้คือบทพิสูจน์ว่า เทคโนโลยีไม่ได้เป็นเพียงแค่เครื่องมือ แต่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีทางที่ช่วยให้พุทธธรรมยังคงเปล่งประกายและเป็นทีพึ่งทางใจของผู้คนในทุกยุคสมัยได้อย่างยั่งยืน

งานวิชาการขึ้นนี้เป็นเพียงปฐมบทของการสำรวจศักยภาพและข้อควรระวังในการนำ AI มาใช้ในงานพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์อย่างแท้จริงและยั่งยืน จึงขอเสนอแนะแนวทางสำหรับสถาบันสงฆ์ สำนักพุทธฯ องค์การทางศาสนา ตลอดจนผู้สนใจ ดังนี้

การจัดตั้งคณะทำงานสหสาขาวิชาชีพ ควรมีการจัดตั้งคณะทำงานร่วมกันระหว่างพระสงฆ์ นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ผู้เชี่ยวชาญด้าน AI นักภาษาศาสตร์ และนักจริยธรรม เพื่อร่วมกันกำหนดนโยบาย มาตรฐาน และแนวปฏิบัติในการพัฒนาและประยุกต์ใช้ AI ในงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการสร้าง "คลังข้อมูลธรรมะอ้างอิง" ที่เป็นมาตรฐาน และระบบ "Human-in-the-Loop" สำหรับการตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา

การวิจัยและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สนับสนุนการวิจัยและพัฒนา AI ที่เน้นการตอบสนองต่อความต้องการเฉพาะของพระพุทธศาสนา เช่น การพัฒนา AI ที่สามารถเข้าใจบริบทและนัยยะทางธรรมะที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น การสร้างโมเดลภาษาที่สามารถสร้างสรรค์บทสวดมนต์ หรือการตีความพระไตรปิฎกได้อย่างแม่นยำ รวมถึงการศึกษผลกระทบทางสังคมและจิตวิทยาของการใช้ AI ในบริบททางศาสนาอย่างเป็นรูปธรรม

การให้ความรู้และฝึกอบรม จัดอบรมให้ความรู้แก่พระสงฆ์และบุคลากรทางศาสนาเกี่ยวกับศักยภาพและข้อจำกัดของ AI เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีได้อย่างเต็มที่และเท่าทัน ขณะเดียวกันก็ควรกระตุ้นให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปมี "ธรรมะวิริยะ" (ความเพียรวิเคราะหฺธรรม) ในการเสพเนื้อหาธรรมะจาก AI โดยไม่ยึดติดและหมั่นตรวจสอบกับแหล่งอ้างอิงที่เชื่อถือได้

การส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ แม้ AI จะมีประโยชน์ แต่สถาบันสงฆ์ควรเน้นย้ำถึงความสำคัญของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะ "กัลยาณมิตร" และครูบาอาจารย์ที่แท้จริง การใช้ AI ควรเป็นเครื่องมือเสริมที่ช่วยนำผู้คนเข้ามาสู่ร่มเงาของพระธรรม และส่งเสริมให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กับชุมชนสงฆ์ในโลกทางกายภาพ เพื่อการเรียนรู้และปฏิบัติธรรมที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

การสร้างสรรคแพลตฟอร์มเปิด (Open Platform) พิจารณาการพัฒนาแพลตฟอร์มเผยแพร่ธรรมะที่ขับเคลื่อนด้วย AI ให้มีลักษณะเป็น Open Platform เพื่อให้เกิดการร่วมมือจากหลายภาคส่วนในการพัฒนาเนื้อหาและคุณสมบัติใหม่ ๆ พร้อมทั้งส่งเสริม "ความหลากหลาย" ของเนื้อหาจากสำนักและครูบาอาจารย์ต่าง ๆ เพื่อป้องกันภาวะ "พองสบู่ทางธรรม" และเปิดโอกาสให้ผู้ใช้งานได้เข้าถึงมุมมองที่กว้างขวางของพระพุทธศาสนา

ท้ายที่สุดแล้ว ความสำเร็จของ "ธรรมาภิวัตน์" ในยุคดิจิทัลไม่ได้อยู่ที่ความล้ำสมัยของเทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว แต่อยู่ที่การนำเทคโนโลยีมาใช้ด้วย "ปัญญา" และ "เมตตา" เพื่อให้พระสัทธรรมยังคงเป็นแสงสว่างนำทางชีวิตของผู้คนในโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่หยุดนิ่ง และนำไปสู่ประโยชน์สุขแห่งมวลมนุษยชาติได้อย่างยั่งยืนและสมบูรณ์

- ธนชาติ นุ่มนนท์. (2565). AI and the Future of Work: ปัญญาประดิษฐ์และอนาคตของการทำงาน. ซีเอ็ด ยูเคชั่น.
- ปณิชา นิติสกุลวุฒิ, อีรเดช งามเหลือ, และ อรรถพล อารังรัตนฤทธิ์. (2565). การพัฒนาแพลตฟอร์มเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา. วารสารเศรษฐศาสตร์อุตสาหกรรม, 21(2), 58-67.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2555). พุทธวิธีในการสอน. พิมพ์ครั้งที่ 7. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสุรศักดิ์ สุรเมธี (ชะมารัมย์). (2563). บทบาทพระสงฆ์ยุคดิจิทัลกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาบนเครือข่ายสังคมออนไลน์. วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 9(2), 261-274.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2559). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย. พิมพ์ครั้งที่ 42. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2531). ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนา. อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรู๊ป.
- พิรงรอง รามสูต. (2564). ภูมิทัศน์สื่อดิจิทัลกับความท้าทายด้านจริยธรรมและกฎหมาย. สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ.
- พรทิพย์ เย็นจะบก. (2563). การสื่อสารศรัทธาในยุคดิจิทัล: การปรับตัวขององค์กรทางศาสนาบนสื่อสังคมออนไลน์. วารสารนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการสื่อสาร, 7(1), 85-104.
- วุฒิพงศ์ พงศ์สุวรรณ. (2564). AI for Everyone: ปัญญาประดิษฐ์สำหรับทุกคน. โอดีซี พรีเมียร์.
- สมชัย จิตสุชน, กรรณิการ์ กิจติเวชกุล, และ สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์. (2562). AI กับอนาคตประเทศไทย: ความท้าทายทางเศรษฐกิจ สังคม และธรรมาภิบาล. สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI).
- อภิญา เพ็ญพสุกุล. (2562). พุทธศาสนากับความท้าทายของโลกสมัยใหม่: ภาพสะท้อนจากสังคมไทย. วารสารสังคมวิทยา มานุษยวิทยา, 38(1), 9-32.
- อัสนีย์ ก่อตระกูล. (2561). การประมวลผลภาษาธรรมชาติ: จากรากฐานสู่การประยุกต์ใช้ในยุคดิจิทัล. ใน เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 10 สมาคมคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสารสนเทศแห่งประเทศไทย (น. 1-15). มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ.
- Pariser, E. (2011). The filter bubble: What the Internet is hiding from you. Penguin UK.